
**РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ
І РЕГІОНА ЛЬНА ЕКОНОМІКА**

УДК:338

DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2021-4-8>**Рудаченко О.О.**

кандидат економічних наук,
доцент кафедри підприємництва та бізнес-адміністрування
Харківського національного університету міського господарства
імені О.М. Бекетова

Клебанова Т.С.

доктор економічних наук,
професор кафедри економічної кібернетики
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця

Rudachenko Olga

O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Klebanova Tamara

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

**МЕХАНІЗМ ДІАГНОСТИКИ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ
У СИСТЕМАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ****MECHANISM OF DIAGNOSIS OF CRISIS SITUATIONS
IN THE SYSTEMS OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT
OF THE REGIONS**

У статті сформовано механізм діагностики кризових ситуацій у системах соціально-економічного розвитку регіонів, який дає змогу провести аналіз поточного стану, а також вчасно попередити кризу, сформувавши при цьому комплекс превентивних заходів, спрямованих на підвищення показників ефективності країни. Побудований інтегральний показник соціально-економічного розвитку країни, який дає можливість виявити кризові ситуації в країні. Сформовані кризові ситуації підтвердилися показниками валового внутрішнього продукту країни. Розглянутий у роботі механізм діагностики кризових ситуацій дає змогу відстежити зміни впливу окремих регіонів на формування ВВП. Також механізм дає можливість визначити ті регіони, які за різних обставин потрапляють у кризові ситуації, та запропонувати їм комплекс заходів, спрямованих на прискорення економічного зростання, в тому числі на залучення іноземних інвестицій і створення нових робочих місць.

Ключові слова: кризові ситуації, механізм, соціально-економічний розвиток, напруженість, регіон.

В статье сформирован механизм диагностики кризисных ситуаций в системах социально-экономического развития регионов, который позволяет провести анализ текущего состояния, а также вовремя предупредить кризис, сформировав при этом комплекс превентивных мер, направленных на повышение показателей эффективности страны. Построен интегральный показатель социально-экономического развития страны, который позволил выявить кризисные ситуации в стране. Сформированные кризисные ситуации подтвердились показателями валового внутреннего продукта страны. Рассмотренный в работе механизм диагностики кризисных ситуаций позволяет отследить изменения влияния отдельных регионов на формирование ВВП. Также механизм дает возможность определить те регионы, которые по разным причинам попадают в кризисные ситуации, и предложить им комплекс мероприятий, направленных на ускорение экономического роста, в том числе на привлечение иностранных инвестиций и создание новых рабочих мест.

Ключевые слова: кризисные ситуации, механизм, социально-экономическое развитие, напряженность, регион.

The article develops a mechanism for diagnosing crisis situations in the systems of socio-economic development of regions, the practical application of which allows to analyze the current state of regions to avoid negative consequences of crisis situations, prevent the crisis in time, forming a set of preventive measures to improve indicators of the country's efficiency. It is proved that the general socio-economic development of the country depends on regional development, so special attention is paid to this issue. However, regional development may have different strategies and directions, depending on the source data. It should be noted that in the formation of methods for assessing the effectiveness of socio-economic development of the region and the subsequent choice of effective methods of influencing the socio-economic development of the region it is necessary to objectively determine the priority direction of development of both country and region. Defining priorities in the socio-economic development of the region will allow to qualitatively determine preventive management measures. Many factors are considered in the formation of strategies and goal setting, such as the availability and specificity of natural resources, demographic situation, geographical location, production structure and specialization. The integral indicator of social and economic development of the country which gave the chance to reveal crisis situations in the country caused by a few external and internal factors is constructed in work. The current crisis situations were also confirmed by the indicators of the gross domestic product of the country. The share of each of the regions in the formation of GDP during periods of crisis in the country has been established. Among each of the considered years, which are defined as crisis years, the largest share in the formation of GDP is occupied by Dnipropetrovsk, Kharkiv and Kyiv regions.

The mechanism of crisis diagnostics considered in the work allows to trace changes of influence of separate regions on formation of GDP. The mechanism also makes it possible to identify those regions that, in different circumstances, are in crisis and offer them a set of measures aimed at accelerating economic growth, including attracting foreign investment and creating new jobs. The result of such measures should be individual socio-economic development programs aimed at achieving regional and state goals, developed jointly with interested state and local authorities.

Key words: crisis situations, mechanism, socio-economic development, tension, region.

Постановка проблеми. У сучасних умовах політики децентралізації сталий розвиток країни є першочерговим завданням уряду, реалізація якого здебільшого залежить від забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Тому розроблення механізму діагностики кризових ситуацій у системах соціально-економічного розвитку регіонів є особливо актуальним.

Так, масові протести та незадоволеність населення, що викликані постійною міграцією безробітного населення, заборгованістю із заробітної плати, величезними збитками підприємств та підвищенням оплати за спожиті житлово-комунальні послуги можуть призвести до зростання соціальної напруженості в країні. Таким чином, розроблений механізм дає можливість попередити кризові ситуації в країні шляхом упровадження превентивних заходів на рівні регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам соціально-економічного розвитку регіонів присвячені численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених, таких як: Л. Гур'янова, С. Домбровська, М. Кизим, Т. Клебанова, Є. Сірий, А. Charnes, J. Minussi та J. Ohlson та інші. Проте варто зазначити, що нині не існує єдиної методології, яка дає можливість визначити кризові ситуації, що виникають під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів.

Метою дослідження є побудова механізму діагностики кризових ситуацій у системах соці-

ально-економічного розвитку регіонів, за допомогою якого можна провести аналіз поточного стану, а також вчасно попередити кризу, сформувавши при цьому комплекс превентивних заходів, спрямованих на підвищення показників ефективності країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших механізмів у запропонованому комплексі управління кризовими ситуаціями в системах соціально-економічного розвитку на рівні регіону [4–6, 10] є механізм діагностики кризи. Від якості реалізації цього механізму багато в чому залежать управлінські рішення уряду, спрямовані на підвищення показників ефективності системи.

Необхідно зазначити, що під кризовими ситуаціями авторами у роботі розуміється ситуація, пов'язана з дестабілізацією системи соціально-економічного розвитку, яка пояснюється неефективною роботою державного правління, що може призводити не до еволюційних, а до революційних перетворень у системі соціально-економічного розвитку.

Так, під час аналізу соціально-економічного розвитку регіонів приділяють мало уваги саме соціальним чинникам, але, на жаль, вони є досить значущими. Так, до одного із прикладів прояву зростання соціальної напруженості в суспільстві можна віднести «протести жовтих жилетів» у Франції, які призвели до зниження показників ВВП. Причин таких кризових ситуацій багато, проте одними з головних

чинників, які призводять до кризових ситуацій, є зростання соціальної напруженості населення. Варто зазначити, що кризова ситуація пояснюється дією більшого числа факторів, які пов'язані з усіма напрямками соціального й економічного розвитку регіонів. У зв'язку з цим для оцінки кризових ситуацій авторами пропонується використовувати інтегральний показник соціально-економічного розвитку (ІПСЕР).

Для розрахунку ІПСЕР використовується методика, заснована на методах багатовимірної аналізу, в тому числі методах таксономії, розглянута в роботах [1–2; 4–5; 10]. Для аналізу значень показників прийнята шкала від 0 до 1; чим ближче розрахункове значення інтегрального показника до 1, тим вищий рівень соціально-економічного розвитку (рис. 1).

Аналіз показників дав можливість встановити сформовані кризові ситуації, які припали саме на 2008 р., 2012 р. та 2019 р. Сформовані кризові ситуації в ці роки підтверджуються і значеннями показника валового внутрішнього продукту (ВВП) країни.

Варто зазначити, що 2008 рік був кризовим для країни, оскільки темпи приросту ВВП з 2008 до 2009 року зменшилися на 3,3%. Така ж ситуація і в 2012 році, де темпи приросту ВВП за рік збільшилися лише на 3,5%.

Формування кризових ситуацій за останні роки тільки продовжує посилюватися [3, 7]:

- темпи приросту ВВП у 2018 році становили +19,9%;
- темпи приросту ВВП в 2019 році становили +12,4%;
- темпи приросту ВВП в 2020 році становили +6,2%, тоді як темпи приросту ВВП в 2007 році становили +33,2%, а в 2017 році +25,2%.

Сформовані кризові ситуації, що викликані низкою зовнішніх і внутрішніх факторів, негативно впливають і на економічну ситуацію не тільки в Україні, але і в інших країнах світу. Так, за оцінками МВФ, спад світової економіки в 2020 р становив -4,4%. Єдиною країною зі зростаючою економікою у світі був Китай із темпом зростання 2,3% [7]. Таким чином, особливий інтерес становить побудова механізму діагностики кризових ситуацій в системах соціально-економічного розвитку на рівні регіонів, оскільки саме регіони відображають велику систему показників, до числа яких належать: рівень безробіття населення, середньомісячна заробітна плата одного працівника, обсяги реалізованої промислової продукції, обсяги сільськогосподарської продукції, обсяги виробленої будівельної продукції, експорт товарів, імпорт товарів, сальдо, оборот роздрібною торгівлі, вантажооборот тощо.

Розвиток регіональних систем і всієї країни загалом – це багатоаспектний і багатокомпонентний, складний процес, що включає в себе цілий комплекс цілей і заходів. Загальний соціально-економічний розвиток країни залежить від регіонального розвитку, тому особлива увага приділяється саме цим питанням. Проте регіональний розвиток може мати різні стратегії і напрями залежно від вихідних даних. У формуванні стратегій та визначенні мети враховується безліч факторів, таких як наявність і специфіка природних ресурсів, демографічна ситуація, географічне положення, виробнича структура і спеціалізація.

Регіональний соціально-економічний розвиток включає в себе такі цілі, як [8]:

- підвищення доходів;

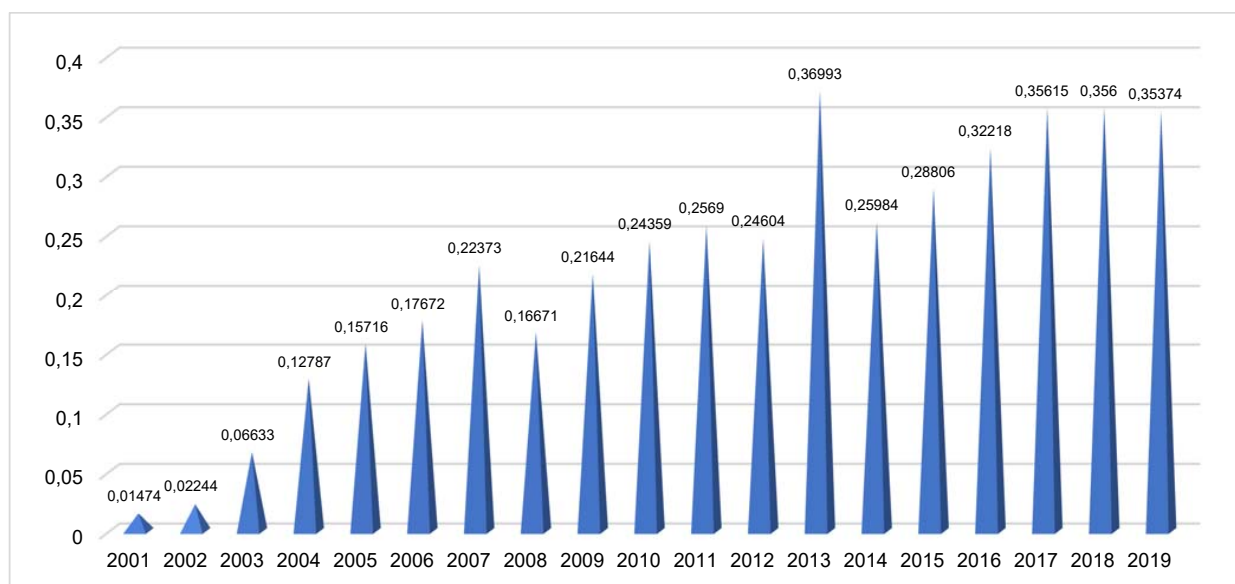

Рис. 1. Інтегральний показник СЕР країни

– поліпшення матеріального благополуччя громадян пільгових та соціально незахищених категорій;

– розвиток системи освіти, поліпшення її якісних показників;

– оздоровлення навколишнього середовища;

– інфраструктурні зміни;

– підвищення рівня охорони здоров'я;

– розширення особистих свобод і можливостей громадян;

– розвиток культурних сфер;

– підвищення рівня захищеності і благополуччя загалом.

Тому важливо розглянути показники валового регіонального продукту і встановити питому вагу кожного з регіонів у формуванні (ВВП) саме в періоди кризових ситуацій у країні.

У таблиці 1 наведені показники валового регіонального продукту (ВРП) за 2008 р., 2012 р. та 2019 р. на підставі офіційних даних, наведених Державною службою статистики України [7].

Серед наведених значень у таблиці трійку лідерів за показниками ВРП становлять Дніпропетровський, Донецький і Харківський регіони. Найменші показники в Чернівецькому, в Луганському і в Тернопільському регіонах. Нижче (рис. 2–4) наведена питома вага кожного з регіонів України у формуванні ВВП в 2008, 2012 і 2019 роках.

Таблиця 1

Значення показника ВРП, млн грн

Регіон	2008 р.	2012 р.	2019 р.
Вінницький	20094	33024	129162
Волинський	12784	20005	75660
Дніпропетровський	104687	147970	390585
Донецький	117646	170775	205046
Житомирський	15008	24849	85294
Закарпатський	13208	21404	61335
Запорізький	42445	54828	155235
Івано-Франківський	17883	32286	86702
Київський	35687	69663	218737
Кіровоградський	13961	22056	73093
Луганський	42985	58767	40300
Львівський	35534	61962	214453
Миколаївський	19410	29205	92459
Одеський	46994	64743	197209
Полтавський	34118	56580	187381
Рівненський	14074	21795	67379
Сумський	16210	24933	75855
Тернопільський	10618	17957	57152
Харківський	59389	82223	247667
Херсонський	13174	19357	61955
Хмельницький	16061	26237	83034
Черкаський	19101	31265	103514
Чернівецький	8833	13166	41661
Чернігівський	14918	23934	78001

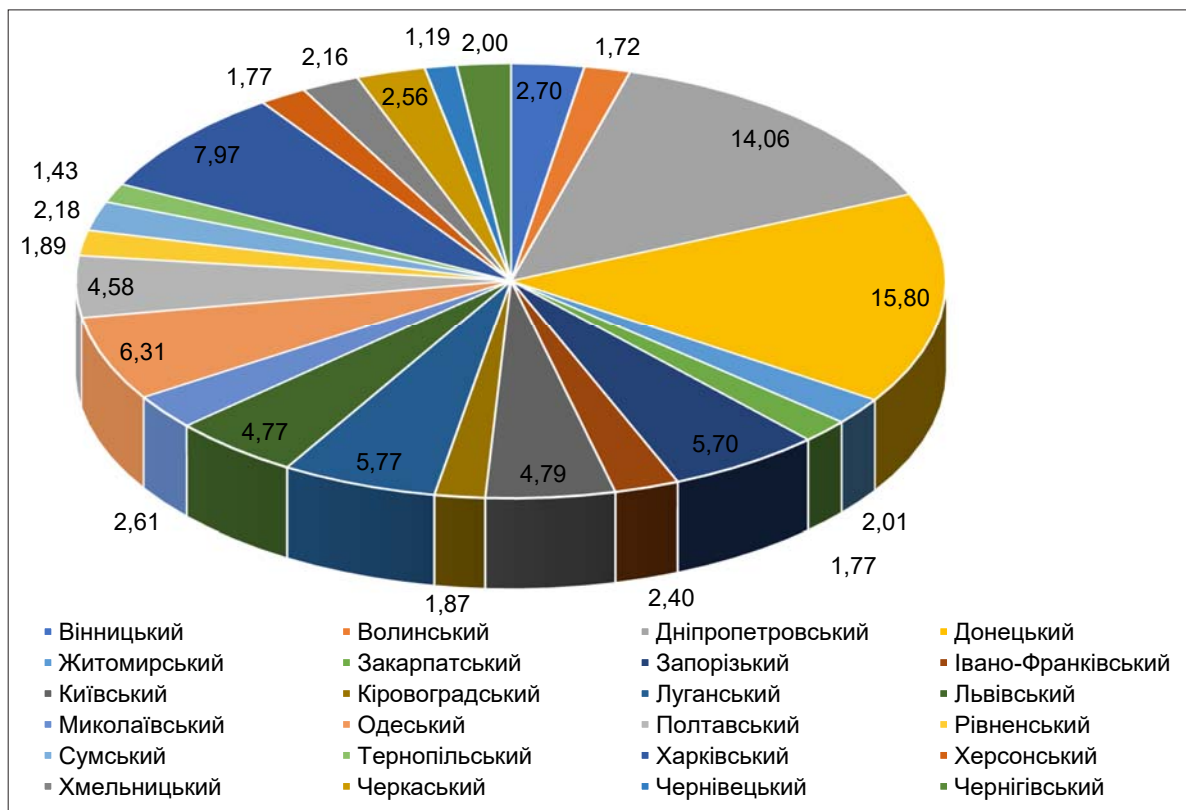

Рис. 2. Структура регіонів у формуванні ВВП країни за 2008 рік, %

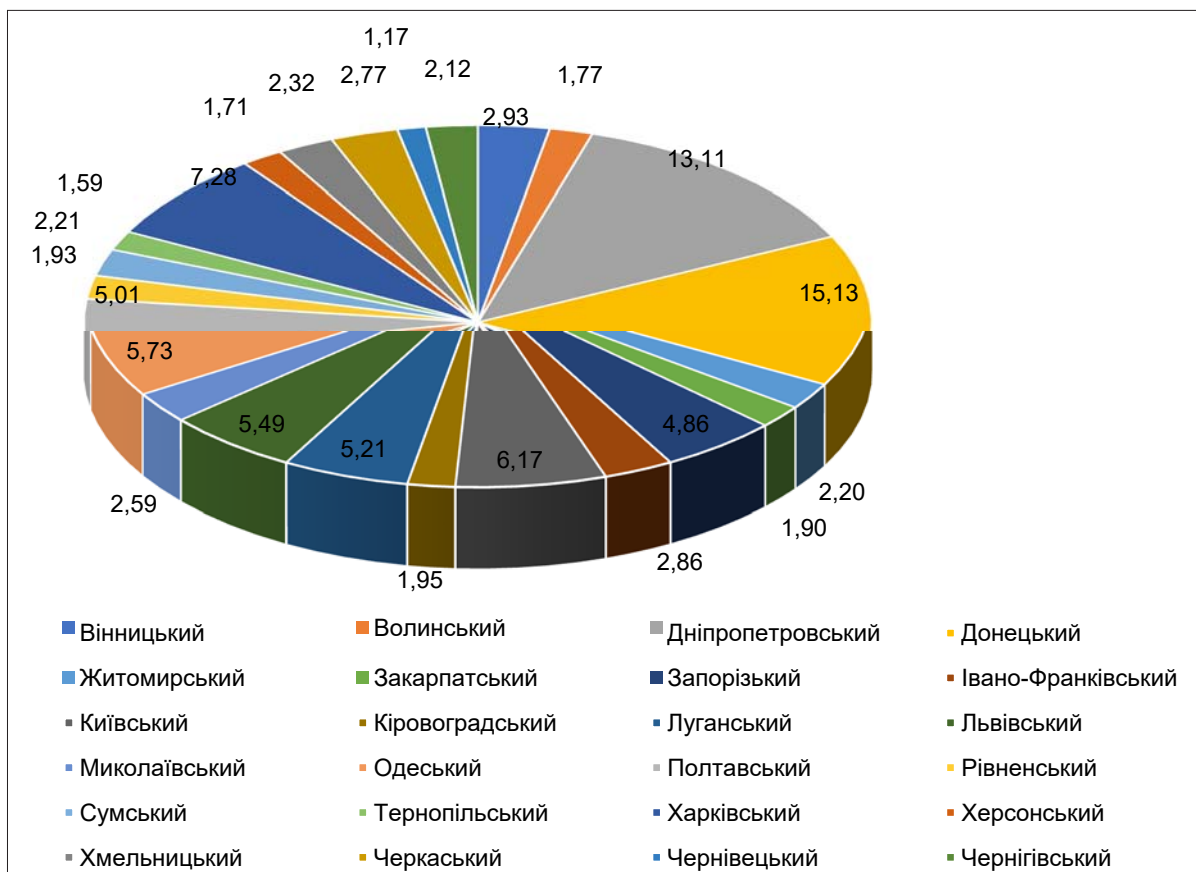

Рис. 3. Структура регіонів у формуванні ВВП країни за 2012 рік, %

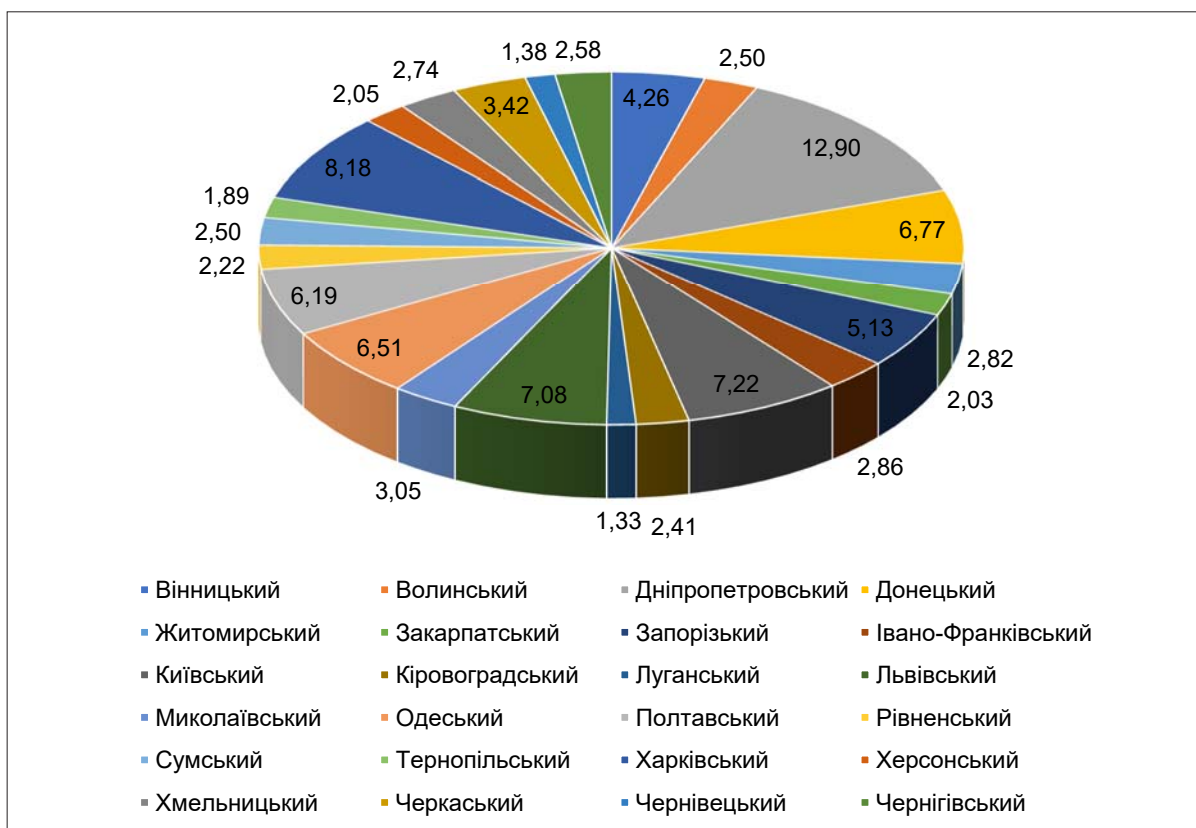

Рис. 4. Структура регіонів у формуванні ВВП країни за 2019 рік, %

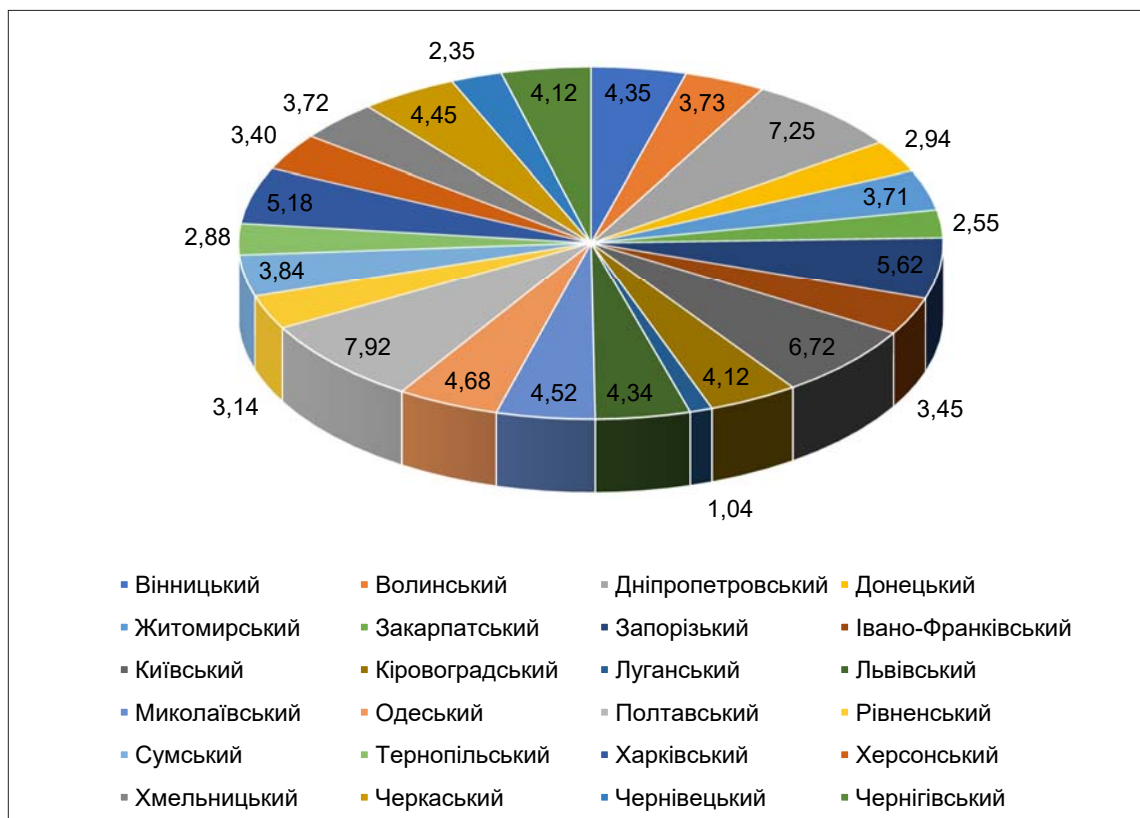

Рис. 5. Структура регіонів у формуванні ВВП країни за 2017 рік, %

У кожному з розглянутих років, які визначені як кризові, найбільшу питому вагу у формуванні ВВП займають Дніпропетровський (12,9% у 2019 році), Харківський (8,18% у 2019 році) і Київський (7,22% у 2019 році) регіони.

Варто зазначити, що саме в кризові роки основу формування ВВП країни становили 5 регіонів: Дніпропетровський (12,90%), Харківський (8,18%), Київський (7,22%), Львівський (7,08%), Донецький (6,77%), які можна вважати основним джерелом у формуванні ВВП країни, а саме 42% у 2019 році. Тому керівництву держави варто особливу увагу приділити саме цим регіонам.

Далі пропонується розглянути питому вагу регіонів, коли показники ВВП були максимальні, наприклад у 2017 році темп приросту ВВП був +25,2% (рис. 4).

На рис. 5 наведено питому вагу кожного з регіонів України у формуванні ВВП за 2017 рік.

Результати аналізу показали, що в 2017 році, коли темпи приросту за аналізовані періоди були найбільші, у формуванні ВВП брали участь не тільки 5 регіонів-донорів, а набагато більша їх кількість. Таким чином, за допомогою використання механізму діагностики кризових ситуацій вдалося встановити, що темпи

зміни соціально-економічного розвитку регіонів із кожним роком сповільнюються. Сформовані кризи впливають на регіони-донори (Дніпропетровський, Харківський, Київський, Львівський і Донецький), питома вага яких у формуванні ВВП є найбільшою. Тому перш за все органам державної влади варто звернути увагу саме на ці регіони.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, розглянутий у роботі механізм діагностики кризових ситуацій у системах соціально-економічного розвитку регіонів дає змогу відстежити зміни впливу окремих регіонів на формування ВВП. Також механізм дає можливість визначити ті регіони, які за різних обставин потрапляють у кризові ситуації, та запропонувати їм комплекс заходів, спрямованих на прискорення економічного зростання, в тому числі на залучення іноземних інвестицій і створення нових робочих місць.

Результатом таких заходів повинні стати розроблені спільно із зацікавленими органами державної та місцевої влади індивідуальні програми соціально-економічного розвитку, спрямовані на досягнення регіональних і державних цілей.

Список використаних джерел:

1. Бізнес-аналітика багатовимірних процесів : навчальний посібник. Т.С. Клебанова, Л.С. Гур'янова, Л.О. Чаговець та ін. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2018. 272 с.

2. Блудова Т.В., Черевко Д.Р. Моделювання економічного ризику для оцінювання рівня економічної безпеки регіонів. *Бізнес Інформ*. 2014. № 8. С. 94–98.
3. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України: сутність, оцінка, стратегічне регулювання : монографія. Київ : НУОУ, 2020. 300 с.
4. Клебанова Т.С., Рудаченко О.О., Полуєктова Н.Р., Панасенко О.В. Аналіз динаміки інтегральних показників напруженості соціально-економічного розвитку. *Моделі системного аналізу в управленні економічними процесами*. Под ред. докт. екон. наук, проф. В.С. Пономаренко, докт. екон. наук, проф. Т.С. Клебанової, докт. екон. наук, проф. Л.С. Гурьянкової. Братислава–Харьков, ВШЕМ – ХНЭУ ім. С. Кузнеця, 2021. 432 с. С.41–48.
5. Клебанова Т.С., Рудаченко О.О., Погосян Л.О. Моделі формування інтегральних показників соціальної напруженості регіонів України. *Системний аналіз і моделювання процесів управління* : монографія. Под ред. докт. екон. наук, проф. В.С. Пономаренко, докт. екон. наук, проф. Т.С. Клебанової, докт. екон. наук, проф. Л.С. Гурьянкової – Братислава – Харьков, ВШЕМ – ХНЭУ ім. С. Кузнеця, 2020. 288 с.
6. Клебанова Т.С., Рудаченко О.О., Панасенко О.В. Побудова інтегральних показників соціально-економічного розвитку країни (регіону). *Приазовський економічний вісник. Електронний науковий журнал*. Вип. 2(25). 2021 С. 19–23. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/2_25_ukr/6.pdf.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.06.2021).
8. Сторонянська І.З., Бенівська Л.Я. Бюджетне фінансування соціально-економічного розвитку регіону: програмно-цільовий підхід. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2020. Вип. 1(141). С. 34–38.
9. Чаговець Л.О., Чаговець В.В., Діденко А.С. Технологія Data Mining у моделюванні нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів. *Бізнес Інформ*. 2020. №3. С. 82–91.
10. Rudachenko O. Classification Of Social Tension Of The Regions Of Ukraine. Tamara Klebanova, Olha Rudachenko, Vitalii Gvozdytskyi, Mozgovyi Ievgen, Lidiya Guryanova. *WSEAS Transactions on Systems and Control*. Volume 15, 2020, Art. № 57, pp. 576–584.

References:

1. Biznes-analytika bagatovy mirnyh procesiv: navchalnyj posibnyk. T. S. Klebanova, L. S. Guryanova, L.O. Chagovecz ta in. Kharkiv : XNEU ім. S. Kuznecya, 2018. 272 p.
2. Bludova T.V., Cherevko D.R. (2014) Modelyuvannya ekonomichnogo ryzyku dlya ocinyuvannya rivnya ekonomichnoyi bezpeky regioniv. *Biznes Inform*, no. 8, pp. 94–98.
3. Dysproporciji socialno-ekonomichnogo rozvytku regioniv Ukrayiny: sutnist, ocinka, strategichne regulyuvannya: monografiya. Kyiv: NUOU, 2020. 300 p.
4. Klebanova T.S., Rudachenko O.O., Poluektova N.R., Panasenko O.V. (2021) Analiz dynamiky integralnyh pokaznykiv napruzhenosti socialno-ekonomichnogo rozvytku. Modely systemnogo analiza v upravleni ekonomicheskymy processamy. Pod red. dokt. ekon. nauk, prof. V.S. Ponomarenko, dokt. ekon. nauk, prof. T.S. Klebanovoj, dokt. ekon. nauk, prof. L.S. Guryanovoj. Bratyslava – Kharkov, VShEM – XNEU ім. S. Kuznecza, 432 p. P. 41–48.
5. Klebanova T.S., Rudachenko O.O., Pogosyan L.O. (2020) Modeli formuvannya integralnyh pokaznykiv socialnoyi napruzhenosti regioniv Ukrayiny. Systemnyj analiz y modelyrovanye processov upravleniyya : monografiya. Pod red. dokt. ekon. nauk, prof. V.S. Ponomarenko, dokt. ekon. nauk, prof. T.S. Klebanovoj, dokt. ekon. nauk, prof. L.S. Guryanovoj – Bratyslava – Kharkov, VShEM – XNEU ім. S. Kuznecza, 288 p.
6. Klebanova T.S., Rudachenko O.O., Panasenko O.V. (2021) Pobudova integralnyh pokaznykiv socialno-ekonomichnogo rozvytku krainy (regionu). *Pryazovskyy ekonomichnyj visnyk. Elektronnyj naukovy zhurnal*, vol. 2(25), pp. 19–23. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/2_25_ukr/6.pdf.
7. Oficijnyj sajt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny. Available at:<http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 10 June 2021).
8. Storonjanska I.Z., Benovska L.Ya. (2020) Byudzhette finansuvannya socialno-ekonomichnogo rozvytku regionu: programno-cilovyj pidhid. *Socialno-ekonomichni problemy suchasnogo periodu Ukrayiny: zb. nauk. pr.*, vol. 1(141), pp. 34–38.
9. Chagovecz L.O., Chagovecz V.V., Didenko A.S. (2020) Texnologiya Data Mining u modelyuvanni nerivnomirnosti socialno-ekonomichnogo rozvytku regioniv. *Biznes Inform*, no. 3, pp. 82–91.
10. Rudachenko O. (2020) Classification Of Social Tension Of The Regions Of Ukraine. Tamara Klebanova, Olha Rudachenko, Vitalii Gvozdytskyi, Mozgovyi Ievgen, Lidiya Guryanova. *WSEAS Transactions on Systems and Control*. Volume 15, Art. no. 57, pp. 576–584.